

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

JUŽNOSLOVENSKA LEKSIKA U INTERNACIONALNOJ GEOGRAFSKOJ TERMINOLOGIJI

SAVO PUJIC

Zavod za udžbenike, Sarajevo

UDK 808.61/62-316.4

Izovrni naučni rad

Primljen: 26. aprila 1983.

Prihvaćen: 4. augusta 1983.

U našim prilikama neuobičajen slučaj jačeg prodora južnoslovenske leksike u neku od internacionalnih terminologija pruža izuzetnu priliku za razmatranje kako kulturnoistorijskog tako i leksiko-semantičkog aspekta ove pojave. U savremenoj geografskoj terminologiji funkcioniše desetak internacionalizama većinom direktno preuzetih iz južnoslovenskih jezika, a poneki i djelimično prilagođen prirodni jezika posrednika. Obim i dubina prodora naše leksike u internacionalnu geografsku terminologiju (IGT) najbolje se može sagledati na osnovu odgovarajućih terminoloških rječnika, a na prvom mjestu kapitalnog Rječnika geografskih termina Komiteta Britanskog udruženja za razvoj nauke u redakciji D. Stampa.¹

Od kraja prošlog vijeka u stranoj geografskoj literaturi javljaju se termini južnoslovenskog porijekla, koji su bili gotovo isključivo vezani za morfologiju krša. U prvo vrijeme oni su se odnosili na specifične oblike dinarskog krša, a kasnije su uopšteni na odgovarajuće forme kraškog zemljišta u bilo kom kraju svijeta.

Objašnjenja za ulazak južnoslovenske leksike u IGT nisu sasvim istovjetna, kao što nisu ni identični putevi svakog od ovih termina od svog polazišta do današnjeg odredišta. Neosporno je da je do tog transfera došlo najviše zaslugom Jovana Cvijića, koji je prvi sistematski opisao pojave kraške morfologije u dinarskom području i pri tom uveo niz srpskohrvatskih riječi u svoje radove. Mada su i u drugim evropskim jezicima postojali ekvivalenti Cvijićevim nazivima, oni nisu bili sistematizovani niti definisani, pa se pojavio talas srpskohrvatskih riječi u njemačkim, francuskim i engleskim geografskim radovima, gdje su dobili status stručnih termina. Za razliku od tog mišljenja, rasprostranjenog u Evropi,² sam Cvijić je, što iz skromnosti, što iz boljeg uvida, imao donekle drugačije objašnjenje: »Ovde su (tj. u dinarskom području — S. P.) karsne pojave tako razvijene da im nema ravnih na zemljinoj površini, svi oblici i sve hidrografske odlike svojstvene krečnjacima izra-

¹ L. D. Stamp, *Slovarь obščegeografičeskikh terminov. A Glossary of Geographical Terms*. Moskva I 1975, II 1976.

² L. D. Stamp, op. cit. II 47, s. v. *Karst terminology*.

žene su najpotpunije. Zbog toga je često naučna terminologija karsnih oblika uzeta iz srpsko-hrvatskog jezika.³ U drugim prilikama Cvijić je napominjao da su pojedine od tih termina preuzeli iz srpskohrvatskih i slovenačkih dijalekata njegovih prethodnici — strani istraživači naših kraških predjela.⁴

Među 14 termina koje je Komisija za kraške pojave Međunarodnog geografskog saveza preporučila kao internacionalizme na Kongresu u Rio de Žaneiru 1956. godine, sedam ih je bilo za koje se tvrdi da su srpskohrvatskog porijekla: *dolina*, *jama*, *polje*, *uvala*, *bogaz*, *ponor* i *hum*.⁵ U Stampovom rječniku navode se još dva termina sa oznakom iste provenijencije — *planina* i *struga*, kao i jedan izveden iz istog jezika — *karst*.

*
*
*

Stožerni termin *karst*, kojim se označava zemlješte od vodopropusnih krečnjaka sa površinskim i podzemnim oblicima nastalim njegovom erozijom, prilično je tamnog porijekla. Dok ga Skok, poput još nekih starijih etimologa, svrstava u naslijeđeni dačko-ilirski supstrat,⁶ u novije vrijeme se smatra da je ta riječ slovenske provenijencije⁷ i da je njemački termin *Karst* izveden iz srpskohrvatske riječi *kras*.⁸ Međutim, neosporno je da je apelativ, a s njim i geografski termin, nastao od toponima *Kras*, kojim se označava slovenačko područje u zaleđu Trsta, koje Italijani nazivaju *Carso* a Nijemci *Karst*. Pošto su austrijski naučnici prvi počeli izučavati kraško zemljište baš na ovom području, njemački lik toga toponima ušao je u fizičku geografiju kao oznaka sličnih krečnjačkih zemljišta. Mada se istovjetan toponim javlja i na ostrvu Krku, ipak je internacionalni termin *karst*, kojem u našem jeziku odgovaraju i varijante *kras* i *krš*, izveden u njemačkom od slovenačkog imena *Kras*.

Skrape, najmanja udubljenja u kraškom zemljištu, brazdaste usjekline, plići ili dublji žljebovi u golom krečnjaku, u dinarskom području veoma su razvijene i raznolike. U svojim radovima i na stranim jezicima Cvijić je nastojao da za ovaj kraški oblik, pogotovo izvjesne njegove tipove, uvede neke od mnogobrojnih narodnih naziva iz odgovarajućeg sinonimskog niza. Njegov opšti termin *škrapa* nije imao nikakvih šansi pored u nauci već usvojenih sinonima franc. *lapié* i njem. *Karre*, a i da nije bilo toga, naša riječ bi teško ušla u međunarodnu upotrebu usljed svoje glasovne strukture nepogodne za internacionalizaciju.

³ J. Cvijić, *Geomorfologija II*, Bgd. 1926, str. 398.

⁴ J. Cvijić, *op. cit.* str. 402.

⁵ L. D. Stamp, *op. cit.* II 47, s. v. *Karst terminology*.

⁶ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika II*, Zgb. 1972, str. 180.

⁷ J. Schütz, *Die geographische terminologie des serbokroatischen*, Berlin 1957, str. 100—101.

⁸ L. D. Stamp, *op. cit.* II, str. 46, s. v. *Karst*.

Ali dva srpskohrvatska naziva kraških pukotina nešto većih dimenzija prodrle su u međunarodnu terminologiju — *bogaz* i *struga*. Srpskohrvatski turcizam *bogaz* veoma je rasprostranjen u svjetskoj geografskoj literaturi kao oznaka za dugačku, usku pukotinu obrazovanu rastvaranjem krečnjaka kroz koju prodiru površinske vode,⁹ pa ga je Međunarodni geografski savez preporučio kao internacionalizam. Znatno užu rasprostranjenost u stranim geografskim publikacijama ima termin *struga* kao oznaka za prolaz obrazovan duž površinskih slojeva kraškog zemljišta.¹⁰ Iako su razlike u njihovim definicijama više na izražajnom nego sadržajnom planu, ipak ni tako sistematičan rječnik kao što je Stampov ne dovodi ih u sinonimsku vezu. S druge strane, Cvijić se služi terminom *struga*, a na jednom mjestu, nižući narodne nazive za odgovarajuću krašku formu, navodi u zagradama i *bogaz* kao naknadno dodat: »Ima jedan oblik koji se zove *struga*, *strug* i *klanac* (*bogaz*), različan i od škrapa i od vrtača, i ako njima najbliži. Kad su dve vrtače ili uvale ili dva niza od vrtača ili uvala vezani prodorima koji su po pravcu 1—3 m. široki a nekoliko metara dugački, onda se taj oblik zove *strug* itd.; može imati dužinu od nekoliko desetina metara. Pruža se po pravilu u pravcu slojeva.«¹¹ Razlika između semema koje se pripisuju sinonimima *bogaz* i *struga* kod Cvijića, s jedne, i u IGT, s druge strane, u tome je što internacionalna terminologija zanemaruje semantičko obilježje povezivanja dvaju većih kraških udubljenja.

Turski anatomski naziv *boğaz* — 'grlo, grkljan' — prenesen je u geografsku leksiku metaforizacijom još u izvornom jeziku — 'klanac, tjesnac, tijesan planinski prolaz'¹² — i kao takav vjerovatno preuzet u naš jezik, gdje je ovo novo značenje postalo dominantno. Pored osnovnog geografskog značenja preuzetog iz turskog jezika — »tesan planinski prolaz, ždrelo, klanac, tesnac«, vjerovatno su se u našem jeziku razvila i odgovarajuća hidrografska značenja — »plićak koji vezuje reku i baru, delovi rita i sl.« i »uvala, zaton«, kao i značenje kraške forme u slivu Južne Morave — »duboka, uska i izdužena vrtača u krasu«.¹³ Geografski termin *bogaz* ušao je u IGT sa ovim posljednjim značenjem, dok ga je Cvijić poimao još uže — kao vezu između većih kraških udubljenja.

Sinonim *struga*, izveden od ie. korijena *sreu-* 'teći', srodan leksemi *struja*, ima u slovenskim jezicima mnoštvo značenja vezanih sa tečenjem vode ('potok', 'korito manjeg vodenog toka', 'presahlo ili povremeno korito' ili značenja metanimijski pomjerena na bliske hidrografske forme).¹⁴ Od geografskog značenja u savremenom sh. književnom jeziku ('korito planinskog potoka')¹⁵ ili mnogo šireg značenja u našem jezič-

⁹ W. G. Moore, *A Dictionary of Geography*, III ed. 1966, str. 25.

¹⁰ L. D. Stamp, *op. cit.* II 270.

¹¹ J. Cvijić, *Geomorfologija II*, str. 403.

¹² A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966, str. 146.

¹³ Rečnik SANU, knj. I 677.

¹⁴ N. I. Tolstoj, *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija*, Moskva 1969, str. 194—196.

¹⁵ Rečnik Matice srpske, knj. VI 37.

kom dijasistemu (»korito kakve vode, potoka, rijeke, rukavac, jarak, graba, po kojima voda teče«)¹⁶ u Cvijićevoj definiciji bezvodne kraške forme zadržao se samo rudiment toka — »prodor«.

Vrtača, prostranije kraško udubljenje od škrapa, ako se zanemare prelazni oblici bogaz, odnosno struga, u stranoj geografskoj literaturi se naziva *dolina* ili *doline*. Međunarodni geografski savez preporučio je izvorni lik *dolina* za internacionalizam. U stranim izvorima pripisuje mu se različito porijeklo: snpskohrvatsko, slovenačko, talijansko (*dolina*) ili njemačko i francusko (*doline*). Ovaj opšteslovenski geografski naziv u sh. jeziku ima prilično široko značenje — »izduženo udubljenje, niži deo zemljišta, obično duž nekog vodenog toka; najbliža okolina neke reke, pojas zemljišta kroz koji protiče neka rekā, — ali i neka specifičnija koja bi se mogla smjestiti u tako široko semantičko polje — »uopšte niži delovi zemljišta između uzvišenja« i »veća vrtača (obično manje dubine), do«. U dijalektima ima i metonomijski pomjerena značenja u kojima je potpuno izostavljeno semantičko obilježje 'zemljište između uzvišenja' — »zemlja, zemljište, tlo, ledina«, »obradivo zemljište, njiva«. »granica između livada«.¹⁷ Internacionalnim geografskim terminom *dolina* označava se vodopropusno udubljenje u krečnjačkom zemljištu na čijem dnu je moguća obrada zemlje.¹⁸ Ovo značenje blisko je značenju citiranom u Rečniku SANU: »veća vrtača (obično manje dubine), do«, a još je podudarnija sa Dediđerovom definicijom značenja te riječi u Hercegovini, kojom se ilustruje gornja semema: »Okrugle, pliče vrtače sa debelim slojem crvenice i nanosa zovu se dolinama«. Kako je naziv *dolina* ušao u međunarodnu upotrebu u ovom uskom značenju, lišenom semantičkih obilježja uobičajenih u sh. književnom jeziku ('izduženost' i 'okolina riječnog toka'), najbolje je objasnio sam Cvijić: »U mnogim delovima Dinarskog Karsta nema normalnih dolina sa rekama, i otuda su ovde zatvorena ulegnuća bez reka mogli nazvati dolinama. Taj su naziv čuli prvi ispitivači Dinarskog Karsta, i tako onda ovde nazvali vrtače, naročito u nemačkoj literaturi. Kao termin, to nazivanje dolina bilo bi nezgodno u našem jeziku, jer u najvećem delu naroda dolina drugo znači, ali nije nezgodno u stranim jezicima, kad se za njega veže pojam vrtače; osim toga je blagolasno. Ja sam ga zadržao u Karstphänomen-u, i od tog vremena je opšte primljeno...«.¹⁹ Očito je, dakle, da internacionalizam *dolina* ima veze sa Cvijićem i sh. jezikom, ali je u stručnu geografsku literaturu prvi put ušao iz drugog jezika, što na drugom mjestu objašnjava ovaj naš naučnik: »Taj termin je unesen u nauku preko austrijskih stručnjaka, koji su proučavali karst u Kranjskoj, gdje vrtače zbilja zovu dolinama (na pr. u oblasti između Planine i Ljubljane), pošto tamo i nema drugih dolina osim

¹⁶ Rječnik JAZU, knj. XVI 773.

¹⁷ Rečnik SANU, knj. IV 500.

¹⁸ L. D. Štamp, op. cit. II 47, s. v. *Karst terminology*.

¹⁹ J. Cvijić, *Geomorfologija* II, str. 402.

vrtača».²⁰ Dakle, internacionalizam *dolina* sinonim je sa sh. geografskim terminom *vrtača*, pa je citirana iz RSANU determinacija *veća* uz ovaj posljednji u objašnjenju prvog sasvim suvišna.

Da bi se izbjegao nesporazum između značenja koje se u našoj geografskoj literaturi obično pripisuje terminu *dolina* ('pojas zemljišta kroz koji protiče rijeka'), Cvijić, kao i neki drugi naši geografi, kada vrtaču nominiraju internacionalizmom, onda ga posebno determiniraju — *slijepa dolina*. Taj determinator sasvim je nepotreban internacionalnoj terminologiji, pa mu u stranoj literaturi nema ni traga.

Prostranije kraško udubljenje od doline u IGT jednoglasno se nominira sh. nazivom *uvala*. Cvijićeva definicija tog termina ne razlikuje se bitnije od definicija u stranoj geografskoj literaturi: »Uvale su karsna ulegnuća veća od vrtača, od nekoliko stotina metara, ponekad i 2—3 km. dužine; na njihovom dnu ima po pravilu više vrtača čije su pregrade niže no okvir uvale«.²¹ Na drugom mjestu, Cvijić objašnjava način na koji je termin ušao u IGT: »... za velike vrtače uneo sam termin *uvala*, koji je takođe jako upotrebljen«.²² S obzirom na to da je termin potekao iz srpskohrvatskog jezika i da ga je lansirao dobar poznavalac narodnih govora, u ovom slučaju nije došlo do velikog raskoraka između opšteupotrebnog značenja te riječi, naravno ako se zanemari njeno značenje u morskoj hidrografiji — »dolina između dva brda«.²³ »okruglasto ili eleptično udubljenje u karsnim, kraškim predelima obično s ravnim dnom, sa strmim stranama, udolina«²⁴ i značenja s kojim ga je usvojilo IGT. I u svojim radovima na stranim jezicima, Cvijić je ovaj termin pisao u našoj ortografiji, dok ga Francuzi obično transkribuju — *ouvala*.²⁵

Najveća kraška depresija sa ravnim dnom i ponornicama naziva se u IGT opšteslovenskim geografskim nazivom *polje*. George²⁶ i Stamp smatraju da je termin srpskohrvatskog porijekla, a engleski geografski leksikograf H. R. Mill s početka našeg vijeka navodi njegovu slovenačku provenijenciju.²⁷ U ruskom se taj internacionalni termin transkribuje kao *нолье* za razliku od izvornog ruskog koradikala *ноле*, kojim se označava nepošumljena ravnica ili obradivo zemljište. Ova ortografska distinkcija bila je uslovljena potrebom da se obilježe različiti semantički sadržaji, s čime se i Cvijić suočio u našem jeziku: »... ove velike zatvorene depresije predstavljaju najveće obrađene ravnice Dinarskog Karsta i najplodnije. Izvan njih nema drugih plodnih ravni, osim malih površina na dnu uvala i vrtača ili među krševima. I dok se u susjednim oblastima, sa normalnim dolinama, poljima zovu prostra-

²⁰ J. Cvijić, *Karst*, Beograd, 1895, str. 19.

²¹ J. Cvijić, *Geomorfologija* II, str. 401.

²² J. Cvijić, *Geomorfologija* II, str. 402.

²³ Rječnik JAZU, knj. XX 162.

²⁴ Rečnik Matice srpske, knj. VI 338.

²⁵ P. George, *Dictionnaire de la géographie*, Paris 1970, str. 308.

²⁶ P. George, *op. cit.* str. 336.

²⁷ L. D. Stamp, *op. cit.* II, str. 177.

ne i plodne ravni oko reka, u Dinarskom Karstu su dna ovih velikih zatvorenih depresija takve ravni, i zato ih zovu poljima; a da bismo ih razlikovali od ravni normalnih dolina, nazvao sam ih karsnim poljima i to ime upotrebio kao termin.«²⁸ Iako u svojim knjigama na stranim jezicima Cvijić često naporedo upotrebljava termin *polje* bez kraškog determinatora i sa njim — njem. *Polje i Karstpolje*,²⁹ franc. *polje* i *polje karstique*³⁰ — strana geografska literatura nije prihvatila tu dodatnu determinaciju, jer je i prosti termin u internacionalnoj upotrebi sasvim jednoznačan.

Kraški oblici u obliku vertikalnih šupljina označavaju se u IGT terminima južnoslovenskog porijekla — *ponor* i *jama*.

Vertikalne ili strme šupljine koje spajaju kraške doline ili neposredno površinu sa podzemnim pećinama nazivaju se *ponorima*.³¹ Pri opisu ponora uvijek se naglašava da voda s kraških polja njima otiče u podzemne kanale. U svojim radovima na stranim jezicima Cvijić takve šupljine označava terminom *ponor*, narodnim nazivom kojim se u kraškim predjelima označavaju odvodne šupljine, obično skoncentrisane u donjem dijelu kraških polja. Van kraških predjela, *ponor* ima šire, uopštenije značenje — »strmenita, okomita provalija velike dubine, bezdan«. ³²

Kraško udubljenje čije se dno ne vidi u IGT naziva se *jamom*. Ima ih dvije vrste: jedne su vezane sa podzemnim šupljinama a druge se završavaju vrlo brzo.³³ Iz dugačkog sinonimskog niza kojim se u našim narodnim govorima označava taj fenomen Cvijić je izdvojio najrasprostranjeniji naziv — *jama*,³⁴ koji kao termin isključivo upotrebljava i u svojim radovima na stranim jezicima. Njime on označava određenu krašku formu nego što to čini IGT, samo onu šupljinu koja je spojena s pećinama. To značenje je veoma suženo u prilično širokom i uopštenom semantičkom polju opšteupotrebnog jezika »prirodna ili napravljena rupa, šupljina u zemlji, steni i sl.« ili nešto određenijem geografskom obliku »rupa koja zjapi, koja se ističe veličinom, dubinom, ponor, bezdan; pećina«. ³⁵

I jedna kraška forma koja se izdiže iznad zaravni u stranoj geografskoj se literaturi označava terminom južnoslovenskog porijekla — *hum*. *Hum* je preporučen kao internacionalni termin za ostatke krečnjačkih masiva koji se uzdižu sa dna polja.³⁶ To značenje istovjetno je

²⁸ J. Cvijić, *Geomorfologija* II, str. 408.

²⁹ J. Cvijić, *Morphologische und glacielle Studien aus Bosnien der Herzegovina und Montenegro. II theil: Die Karstpoljen*. Wien 1901, str. 75.

³⁰ J. Cvijić, *La géographie des terrains calcaires*, Beograd 1960, str. 123, 131.

³¹ L. D. Stamp, *op. cit.* II 47, str. 179.

³² Rečnik Matice srpske, knj. IV, str. 696.

³³ L. D. Stamp, *op. cit.* II str. 40.

³⁴ J. Cvijić, *Geomorfologija* II, str. 403—404.

³⁵ Rečnik SANU, knj. VII 547.

³⁶ L. D. Stamp, *op. cit.* I, str. 400; II str. 47.

onom koje mu je pripisivao i Cvijić, a u osnovi predstavlja samo konkretizaciju u kraškim uslovima opšteg značenja te riječi — »mali brijeg, brežuljak«. ³⁷ Opisujući kraška polja, Cvijić kaže: »Njihovo dno je po pravilu ravno, ali se katkad sa njega dižu kupasti brežuljci koji se zovu *humovi*; oni predstavljaju svedoke jedne starije površine koja je uništena karsnom erozijom, naročito erozijom reka ponornica. ³⁸ Nisu sasvim podudarna mišljenja o porijeklu ovog termina: *Stamp* mu pripisuje uopštenu južnoslovensku provenijenciju, *George* tvrdi da je to detoponimizirano ime uzvišenja u Popovu polju, ³⁹ dok Cvijić, svakako najupućeniji, s pravom navodi da je to hercegovački apelativ kojim se označava izolovano uzvišenje na dnu polja, koje podsjeća na ostrvo u jezeru. ⁴⁰ I u ruskom jeziku usvojena je sh. forma *xyM*, za razliku od izvornog koradikala — *xoлM*, kojim se označava neveliko blago uzvišenje. Osobena glasovna forma ovog internacionalnog termina sasvim je pouzdan dokaz da je potekao iz sh. jezika.

U engleskom jeziku javlja se i termin *planina* kao oznaka širokog slabo zatalasanog krečnjačkog platoa u kraškom području. ⁴¹ Iako naš izvor decidno naglašava srpskohrvatsko porijeklo tog termina, njegovo značenje teško bi se moglo dovesti u sklad i sa njegovim veoma uopštenim značenjem u savremenom sh. književnom jeziku ili našoj geografskoj terminologiji: »...planinama se nazivaju sva prostrana uzvišenja koja se dižu iz okolnih ravnica i sa zaravni, pa dizala se stotine ili hiljade metara«. ⁴² Vjerovatnije će biti da je u osnovi engleskog termina starije značenje lekseme *planina*, koje je dobro očuvano kod Istočnih i, naročito, Zapadnih Slovena, a sreće se i u našim dijalektima i slovenačkom jeziku — 'pašnjak, nepošumljeno zemljište'. ⁴³ Međutim, nejasan je način na koji je ovaj termin prodro u stranu geografsku terminologiju, jer, očito, nije putem naših geografskih radova. Cvijić ga u takvom značenju nikada ne upotrebljava, za njega je to *kraška površ*. To navodi na pomisao da su ga sa ispitivanog područja, srpskohrvatskog ili slovenačkog, preuzeli strani istraživači kraške morfologije, a možda je termin nastao i detoponimizacijom imena kraškog polja *Planina* u Sloveniji, poput termina *karst/kras*.

U francuskoj geografskoj leksikografiji zabilježen je i jedan termin iz socijalne geografije srpskohrvatskog porijekla — *zadruga* »porodična zajednica kod Južnih Slovena, tip velike porodice koja obuhvata krvne srodnike, potomke i rođake...« ⁴⁴ Mada se u definiciji izričito naglašava da se termin odnosi na Južne Slovene, u opisu ove institucije navodi se da je raširena i kod neslovenskih naroda na Balkans-

³⁷ Rečnik Matice srpske, knj. VI 757.

³⁸ J. Cvijić, *Morfologija* II, str. 408.

³⁹ P. George, *op. cit.* str. 227.

⁴⁰ J. Cvijić, *La géographie des terrains calcaires*, str. 126, 136.

⁴¹ L. D. Stamp, *op. cit.* II, str. 171.

⁴² J. Cvijić, *Geomorfologija* II, str. 301.

⁴³ N. I. Tolstoj, *op. cit.*, str. 79—87.

⁴⁴ P. George, *op. cit.*, str. 446.

kom poluostrvu — Albanaca, Vlaha i Rumuna. Ipak, taj termin nije uopšten na određeni tip društvene zajednice u bilo kom kraju svijeta, kao što je slučaj s terminima iz kraške morfologije, nego ostaje vezan uglavnom samo za područje sa kojeg je potekao. U stvari, preuzet je u Vukovu značenju, koje je danas istorizam, »porodična zajednica s većim brojem članova povezanih bliskim krvnim srodstvom«.⁴⁵

**

Porijeklo obrađenih internacionalnih termina najčešće se u stranim izvorima pripisuje srpskohrvatskom jeziku. To je svakako posljedica velikog naučnog prestiža Jovana Cvijića, koji je prvi sistematski opisao i izučio krašku morfologiju i za određene pojmove, u svojim radovima i na stranim jezicima, upotrebljavao termine iz maternjeg jezika. Međutim, detaljnija analiza donekle opovrgava to shvatanje. Dinarsko kraško područje, koje je poslužilo i jugoslovenskim i stranim naučnicima da najdublje prodru u tajne ovog dijela fizičke geografije, pripada dvjema srodnim jezičkim zajednicama, srpskohrvatskoj i slovenačkoj, koje najčešće imaju zajedničke nazive za pojedine geografske oblike. Strani naučnici, većinom Austrijanci, proučavali su pojedine elemente kraške morfologije i prije Cvijića, i to većinom na slovenačkom području, i odatle preuzimali narodne riječi kao termine za izvjesne kraške pojave. Putevi prodora južnoslovenskih geografskih naziva u internacionalnu terminologiju ispreplitani su i višestruki, pa je danas teško razlučiti iz kojeg je jezika što poteklo.

Sa sigurnošću se može tvrditi da je termin *karst* izveden u njemačkom iz slovenačkog toponima *Kras*, a sa druge strane termini *uvala* i *hum* direktno preuzeti iz srpskohrvatskog jezika. Sa dosta sigurnosti može se pretpostaviti da je *dolina* prvo ušla u njemačku literaturu iz slovenačkih govora, a kasnije ju je u njenoj internacionalizaciji snažno podržao Cvijić. Vjerovatno je slična sudbina i internacionalnog termina *polje*, a ima indicija da se pretpostavi isto porijeklo i za manje proširen u stranoj literaturi termin *planina*. Za termine *struga*, *ponor*, *jama* teško je išta pouzdanije reći da li su bili u internacionalnoj upotrebi i prije Cvijića. Sa sigurnošću se može isključiti polazište iz slovenačkog jezika turcizma *bogaz*, mada nije jasno kojim je putem iz sh. jezika dospio u IGT.

Zanimljivo je da je i sam Cvijić vršio selekciju među terminima: u svojim radovima na stranim jezicima, prvenstveno njemačkom i francuskom, kojima je dobro vladao, on je upotrebljavao, s jedne strane, izvorne sh. termine *dolina*, *uvala*, *polje*, *struga*, *ponor*, *jama*, *hum*, zatim *muzga*, *kamenica*, *škrip*, *padina*, dok je za *pećinu*, *škrapu*, *površ* i sl. upotrebljavao odgovarajuće adekvate u tim jezicima ili internacionalizme. Sam je priznavao da je *dolina* u internacionalnoj terminologiji pogodnija od *vrtače*, jer je »blagoglasna« i vjerovatno stoga je

⁴⁵ Rečnik Matice srpske, knj. II, str. 110.

izbjegavao u svojim radovima na stranim jezicima naše nazive sa fonetskom ili ortografskom strukturom nezgodnom za tuđi izgovor ili pisanje, npr. riječi koje se pišu u latinici slovima sa dijakritičkim znacima ili vokalnim *r*. Koliko je ranija odomaćenost južnoslovenskih geografskih naziva u stranoj geografskoj literaturi već uslovljavala takav Cvijićev izbor termina, teško je reći, ali, prema onom što je rekao za *dolinu*, očito je da je i to uslovljavalo njegovo opredjeljivanje.

U semantičkom pogledu, internacionalni geografski termini južnoslovenskog porijekla doživjeli su veće ili manje transformacije u odnosu na izvorne jezike. Te razlike nisu tako velike kad se uzme u obzir njihova značenjska vrijednost u narodnim govorima iz kojih su potekli, koliko je velik raskorak u odnosu na opšte značenje u književnom jeziku. Termin *dolina*, *polje* i *planina* čuvaju i u IGT približne semantičke vrijednosti iz izvornih dijalekata. Raskorak koji se javlja u sh. književnom jeziku u odnosu prema IGT u našoj geografskoj nauci razrješava se na više načina: posebnom determinacijom — *slijepa dolina*, *kraško polje*, jednoznačnim sinonimima — *vrtaća* umj. *dolina*, *kraška površ* umj. *planina*. Većina ostalih termina doživjela je samo konkretizaciju opštijeg značenja isključivo na kraške forme: *uvala*, *jama*, *ponor*, *struga*, *bogaz*, *hum*.

Ni u stranoj geografskoj literaturi termini južnoslovenskog porijekla ne upotrebljavaju se uvijek u istom značenju. Ta kolebanja uslovljena su preuzimanjem iz izvornih jezika pojedinih naziva sa različitim semantičkim vrijednostima u izvjesnim narodnim govorima i njihovim vezivanjem za kraške oblike još različitije u drugim krajevima svijeta, a i svjesnim pomjeranjem njihovih semantičkih polja u sistemu znakova određenog naučnog područja kako bi se obezbijedila jednoznačnost nominacije tipičnih geografskih pojava.

U formalnom pogledu, geografski termini južnoslovenskog porijekla tretiraju se na nejedinstven način u pojedinim jezicima. Prve pozajmice, koje su u geografsku literaturu uveli strani naučnici, obično su fonetski i morfološki prilagođavane jeziku primaocu — *Kras* u *Karst*, *dolina* u *doline*, a kasnije su preuzimane u izvornoj ortografiji, u formi koju su za termin uzimali domaći naučnici. U nekim jezicima i danas se pojedini termini transkribuju, kao npr. u francuskom *ouvala* i *poljé*. U ruskom jeziku, u kojem postoje i paralelni karadikali, osjeća se težnja da se internacionalni kraški termini diferenciraju od izvornih ruskih termina: nasuprot ruskim terminima *поле*, *холм* i *долина*, internacionalni termini se diferenciraju ortografski, ortoepski ili fonetski: *полье*, *хум* i *долина*. Međutim, takvog distingviranja nema kod termina *jama* i *struga*, a za termin *planina*, čijeg karadikala nema u ruskom jeziku, pored izvornog južnoslovenskog lika *планина*, navodi se i istočnoslovenska glasovna varijanta *полонина*. U engleskom jeziku, pored težnje za izvornim južnoslovenskim likovima termina, susreću se i njihove varijante adaptirane jezicima posrednicima: *doline*, *ouvale*, pa čak i romanizam *vala* kao varijanta termina *uvala*. Nasuprot tim razlikama, Ko-

misija za kraške pojave Međunarodnog geografskog saveza preporučila je, i to baš za njemački i francuski jezik, izvornu glasovnu i prapovisnu formu tih termina.

Internacionalna geografska terminologija nije prihvatila posebne determinatore kojima se u sh. geografskoj terminologiji specificiraju pojedini termini šireg značenja (npr. *kraško* polje, *slijepa* dolina) jer se ona nije sukobljavala sa problemom njihove višeznačnosti.

ЮЖНОСЛАВЯНСКАЯ ЛЕКСИКА В ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЙ ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

(Резюме)

Начиная с конца прошлого столетия в европейской и мировой географической литературе появляются термины заимствованные из сербско-хорватского и словенского языков, относящиеся исключительно к морфологии карстовой местности (дóлина, увала, полье, богаз, струга, яма, понор, хум, планина / полонина, карст). В начале они употребляются для особого обозначения отдельных феноменов динарского типа карстовой местности, а затем эти обозначения были распространены на соответствующие виды карстовой местности вообще.

Первые географические термины из славянских языков фонетически и морфологически приспособлялись в соответствии с посредствующим языком, а позже они употреблялись в оригинальном орфографическом виде или же в некоторых языках транскрибировались. Наряду с редуцированием значения, неизбежного при переходе общей лексики в терминологическую в географических интернационализмах южнославянского происхождения являются и другие семантические и лексические явления.